

УДК 378.011.3 – 057.175:811.161.2 (477.63)

УЧИТЕЛЕВІ, КОЛЕЗІ КРАСНІ ЦІ СЛОВА (до 85-ліття від дня народження професора В.О. Горпинича)

У статті розглянуто життєвий і творчий шлях професора В.О. Горпинича.

Ключові слова: В.О. Горпинич, ономастика, дериватологія, ад'єктоніми, катойконіми, слов'янські мови, давньогрецька мова.

З-поміж людей достойних, яких поважають і люблять, імена вчителів згадуються чи не найчастіше. Таким улюбленим учителем, наставником і другом для сотень своїх вихованців і є професор Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара Володимир Олександрович Горпинич, 85 років якому виповнилося цього року.

Народився Володимир Горпинич 26 листопада 1927 р. в мальовничому куточку України (с. Варварівка Гуляйпільського р-ну Запорізької обл.). Тут він пізнав перші перемоги й солодке відчуття слави в навчанні, наполегливо торуючи життєву путь. Середня школа, Гуляйпільське педучилище (1946), Станіславський (сьогодні Івано-Франківський) учительський інститут (1949), Дніпропетровський державний університет (1958) – це ті навчально-пізнавальні сходинки, якими впевнено піднімався майбутній учений-філолог.

Трудова біографія вчителя-словесника В.О. Горпинича розпочалася в сільській школі на Івано-Франківщині та в рідній Запорізькій області, де він працював учителем протягом 1946 – 1953 рр. і директором (1949–1952), Згодом працював завучем кількох шкіл м. Кіровограда (1958–1962).

У 1962 році в трудовій книзі В.О. Горпинича з'явився перший запис про викладання у виші – Глухівському педагогічному інституті (1962 – 1966). Далі в різних вищих навчальних закладах України

обіймав посади завідувача кафедри, декана факультету, проректора з наукової роботи, ректора Запорізького педагогічного інституту (1974 – 1979).

З 1996 р. він є професором кафедри української мови, науковий керівник науково-дослідної лабораторії фольклору, членом спеціалізованої ради для захисту кандидатських дисертацій при Дніпропетровському національному університеті ім. Олеся Гончара.

Наукові погляди В.О. Горпинича, зосереджені на актуальних проблемах українського словотвору, словозміни, лексикології, лексикографії, орфографії, орфоепії, морфології, морфонології, синтаксису, лінгводидактики, ономастики тощо, сформувалися під

впливом праць відомих класиків вітчизняної – російської й української – лінгвістики В.В. Виноградова, Г.О. Винокура, Я.О. Спринчака, М.А. Жовтобрюха, І.І. Ковалика.

Професор В. О. Горпинич зробив величезний внесок передусім у розвиток українського мовознавства, а також у науковий розвій індоєвропейстики, особливо славістики, загального теоретичного та зіставно-порівняльного мовознавства. Він першим із славістів у галузі ономастики описав давньогрецьку й українську антропонімію, ґрунтовно дослідив процеси формування та закономірності творення ад'ектонімів (прикметникових утворень від назв людей за місцем проживання) і катойконімів (назв людей за місцем проживання чи народження) у східнослов'янських мовах і в деяких інших слов'янських (чеській, словацькій, болгарській, македонській) та романських (французькій) мовах, по-своєму розробив основи теорії відтопонімного словотвору, розбудував і обґрунтував методику його вивчення, упровадив у практику дослідження динамічний аспект, заклав основи функціональної дериватології, висвітлив низку питань словотвірної синтезу, дослідив закономірності словотвору у зв'язку з інтернаціоналізацією топонімії деяких національних мов Європи та Азії (латвійської, естонської, грузинської, узбецької), виявив особливості функціонування українських географічних назв у російській мові, сформулював і теоретично обґрунтував правила вербальної деривації ад'ектонімів та катойконімів, літературні норми прочитання, наголошення і правопису аббревіатур в українській і російській мовах. Ще в 1967 році важливі проблеми відтопонімних прикметників В.О. Горпинич розглядав у кандидатській дисертації **“Словообразование имен прилагательных и названий жителей**

от топонимов в восточнославянских языках”, а пізніше і в докторській дисертації **“Відтопонімний словотвір української мови”** (1974).

У 1974 році ВАК присвоїв йому науковий ступінь доктора філологічних наук, у 1976 р. — наукове звання професора, а в 1995 році В. О. Горпинич став академіком Академії наук вищої школи України.

До свого 85-річчя Володимир Олександрович прийшов з набутком, гідним поваги: понад 350 наукових праць, у тому числі понад 50 книг (монографії, словники, навчальні й методичні посібники, підручники). Назвемо серед них найвагоміші — це **“Відтопонімні прикметники в українській мові. Питання теорії і словотвору”** (1976), **“Оттопонимические приизводные в белорусском языке”** (1978), **“Назви жителів в українській мові. Питання словотвору, слововживання та нормування”** (1979), **“Русская адъектомия XII — XIV веков”** (1997), **“Слов’янська ад’ектонімія і катойконімія”** (2003), **“Нариси з контрактивної топоніміки”** (2004), **“Антропонімія давньогрецької мови”** (2006), **“Відтопонімна деривація в східнослов’янських мовах”** (2007), **“Топонімія давньогрецької мови”** (2009), **“Болгарські прізвища в антропоніміконі Бердянського регіону”** (2010), **“Нариси з пропріальної та апелитивної дериватології”** (2011).

Монографія **“Антропонімія давньогрецької мови”** (2006) містить насичені й ґрунтовно побудовані етимологічні словники давньогрецьких чоловічих та жіночих імен. Автор розглянув усі способи словотвору антропонімів, проаналізував усі використовувані суфікси та суфікси-флексії, особливості їх сполучуваності й уживаності.

Висока аргументованість і доказовість — невід’ємна ознака наукового стилю професора В.О. Горпинича.

Учений радить обережно ставитися до чужомовних термінів, поділяючи думку В. Самійленка, який писав: “У питанні про те, якою мірою чужомовні слова можуть увіходити в українську мову, можна прийняти такий принцип: не цуратися їх, але й не бгати їх у нашу мову без потреби”.

Володимир Олександрович Горпинич твердо переконаний, що словникова справа має надзвичайно велике значення не тільки для розвитку мовознавчої науки, але й для широкого громадського загалу, не байдужого до рідного слова. Доречно тут згадати слова Л.А. Булаховського: “Поза всяким сумнівом, величезне практичне значення має лексикографічна (словникарська) праця мовознавців. Словники різних типів для сучасної культурної людини — конче необхідний інструмент насамперед для оволодіння потрібними мовами як основним засобом контакту між народами й удосконалення культури свого слова на рідному ґрунті. Легко уявити собі, якою мірою важить, щоб словники були зроблені добре і задовольняли вимоги належної повноти включеного до них матеріалу та відповідної точності і тонкості його обробки. Задоволення цих вимог виключає дилетантський підхід до справи і вимагає підходу суворо наукового як в аспекті теоретичному, так і в конкретно-практичному”.

Протягом останнього десятиліття професор В.О. Горпинич особисто і разом із Ю. Б. Бабій, І.А. Корнієнко, Т.В. Тимченко упорядкував низку ономастичних словників: **“Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України”** (2000), **“Прізвища степової України”** (2000), який зафіксував близько 75 000 прізвищевих лексем степових говорів (Дніпропетровщини та Кіровоградщини), а також й говірки інших діалектів української мови, де чітко розмежовано українські прізвища, прізвища української мови, прізвища українців, прізвища України, прізвища громадян України, **“Словник географічних назв України”** (2001), **“Прізвища Дніпровського Припоріжжя”** (2003), **“Прізвища Середньої Наддніпрянщини”** (2004), **“Прізвища Правобережного Степу”** (2005), **“Вся Гуляйпільщина в іменах та прізвищах”** (2007). Ці словники значно збагатили здобутки лексикографії, однак саме ономастикон української мови ще й донині чекає на уважну, доскіпливу польову роботу збирачів мовних скарбів у різних кутках України та на теоретичну систематизацію багатющого фактичного матеріалу в межах визначених типів власних імен і найменувань, дериваційно пов'язаних з ними.

Ідея створення словника **«Відтопонімний словотвір української мови»** (1974) зародилася в 60-х рр. минулого століття, про принципи його укладання Володимир Олександрович неодноразово доповідав на наукових ономастичних конференціях і нарадах. Він першим у слов'янському мовознавстві дослідив словотвірчі можливості топонімії, ад'ектонімії, катойконімії. Цю лексикографічну працю сам автор пропонує розглядати як наукову, а не мовно-нормативну.

Упорядкований професором В.О. Горпиничем **“Словник відтопонімних прикметників і назв жителів України”** є першою спробою лексикографічного впорядкування зазначених найменувань. У ньому відображено стан творення і вживання ад'ектонімів та катойконімів у народнорозмовній українській мові кінця ХХ століття.

Схвально відгукнувся на перше видання словника (1994) професор Ю.О. Карпенко, який у рецензії на цю працю зазначив: *“...зібрані та систематизовані В.О. Горпиничем матеріали є дорогоцінним, неоціненним надбанням для науковців. Репрезентуючи всю Україну, вони кількісно достатні для аналізу багатьох проблем українського відтопонімного словотвору”*.

Започатковане професором В. О. Горпиничем лексикографічне дослідження ономастикону української мови знайшло своє продовження у працях його учнів, серед яких Ю. Бабій, С. Бондар, З. Валюх, Л. Гуцул, В. Єрмак, І. Корнієнко, В. Лучик, В. Манакін, Л. Тригуб, А. Чернецька, І. Шпілько та ін.

Великої уваги надає В. О. Горпинич проблемам викладання української мови у вищій школі та в середніх освітніх навчальних закладах. Він є автором низки підручників і посібників з української мови загалом та окремих її розділів для педагогічних училищ (сьогодні — коледжів) і філологічних факультетів університетів: **“Українська**

мова. Ч. 1 і 2. Підручник для педучилищ” (1976, 1988, 1993), “Будова слова і словотвір” (1977), “Русско-украинский орфоэпический словарь” (1992), “Українські власні назви в російській мові” (1998), “Географічні назви в українській мові” (1999), “Сучасна українська літературна мова: морфеміка, словотвір, морфонологія. Посібник для вищих навчальних закладів” (1999), “Морфологія української мови. Підручник для вищих навчальних закладів” (2004). Деякі з цих підручників і посібників написані у співавторстві.

Праця В.О. Горпинича “Морфологія української мови”, як зазначає, зокрема, А. Загнітко, може бути покваліфікована як така, що, з одного боку, узагальнює і репрезентує кращі здобутки класичного вітчизняного мовознавства, з іншого, вона висвітлює нові й новітні підходи до розгляду самої системи частин мови та вирізняваних у її структурі компонентів. Т. Розумник теж називає цей підручник посібником нового типу, підкреслюючи, що “при сучасному розмаїтті думок стосовно об’єктів морфології, наявності різних концепцій як у царині теоретичної, так і практичної морфології української мови, зібралось стільки проблем, що потреба в інтегруючій праці є безсумнівно актуальною”, а також наголошуючи на тому, що “праця В.О. Горпинича є особливою ще й за стилем викладу, який нагадує курс лекцій; цікава вона багатьма науковими проблемами, вирішення яких потребує значних зусиль для створення досконалого підручника. Монографія В.О. Горпинича є кроком у цьому напрямі”.

Усіх, хто знає професора Володимира Олександровича Горпинича, захоплює не тільки якась особлива притягальна сила вченого, а передусім уміння зробити повсякденну навчальну, педагогічну, наукову роботу радісною, захоплюючою.

Професор В.О. Горпинич належить до людей, які завжди вважають себе рядовими орачами творчої ниви, знаходять щастя в щоденній невтомній праці, а головне — щедро діляться своїми знаннями, досвідом, ідеями. Під його керівництвом підготовлено 17 кандидатів філологічних наук зі спеціальностей “українська мова”, “російська мова”, “слов’янські мови”, четверо з них захистили докторські дисертації. Учні Володимира Олександровича працюють у багатьох вищих навчальних закладах України, обіймають відповідальні адміністративні посади, продовжують і розвивають славні традиції свого наукового керівника й залишаються безмежно вдячними своєму Вчителю.

Понад десять років В.О. Горпинич був відповідальним редактором збірника наукових праць “Ономастика і апелятиви”, в якому публікували результати своїх наукових пошуків мовознавці всієї України. З дня започаткування цього наукового видання світ побачив понад 30 його випуски.

З 2000 р. В.О. Горпинича призначено науковим керівником науково-дослідної лабораторії фольклору, говірок і літератури Придніпров’я імені Олеса Гончара.

Володимир Олександрович Горпинич завжди займав активну життєву позицію, не залишався осторонь громадського життя України. Його обирали депутатом Запорізької обласної ради народних депутатів (1996), був делегатом XVI з'їзду профспілок СРСР (1977), IV з'їзду вчителів (1978), IX Міжнародного з'їзду славістів (1983).

Особисті заслуги В.О. Горпинича в розвитку українського мовознавства, національної освіти, у справі підготовки кадрів вищої кваліфікації відзначені численними знаками поваги та медалями.

Колектив викладачів, студентів, співробітників факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара сердечно вітає ювіляра. Хай кожний наступний день для нашого дорогого колеги буде переповнений світлими почуттями і щирою радістю, добрим здоров'ям, натхненням, новими науковими перемогами в ім'я розбудови української держави!

Від імені колективу Ірина Попова

Ірина Попова (Dnipropetrovsk)

THESE BEAUTIFUL WORDS ARE DEDICATED
TO OUR TEACHER AND HONOURABLE FRIEND
(to the 85th anniversary from the professor V.O. Horpinich's birthday)

Мовна мозаїка

МАЛОЛІТНІ ДІТИ ЧИ МАЛІ ДІТИ, ПІДЛІТКИ?

У педагогіці узвичаєний поділ на дітей дошкільного та шкільного (молодшого, середнього та старшого) віку. У загальномовному українському вжитку їх називають *малі діти, підлітки, дошкільнята, школярі, неповнолітні діти* тощо. А в оголошеннях нерідко чуємо *не залишайте без нагляду малолітніх дітей* чи *стежте за малолітніми дітьми*. Назви *малолітні діти, малолітка* не органічні для української мови, їх сприймаємо як переклад російських назв *малолетние дети, малолетка*. Звичнішою для українців є назва *малі діти*, що означає дітей невеликого віку. Її засвідчують українські народні прислів'я та казки, пор.: **Малі діти** — *мале горе (малий клопіт)* (Укр. прислів'я). Для офіційного вжитку доречніші назви *неповнолітні діти, підлітки, школярі* та ін., які використовують залежно від потреби.

Отже, українською мовою природніше звучатимуть назви **малі діти, зовсім малі діти** (якщо на цій віковій ознаці треба наголосити) та **підлітки** (діти 12–16 років) чи **неповнолітні діти**.

Катерина Городенська